

**KOLIKO JE BENEDIKTINSKIH OPATIJA BILO U SOLINU ZA HRVATSKE
DINASTIJE**

Ivan Ostojić

SUMMARIUM: Quidam de historia patria etiam optime meriti scriptores plura coenobia ordinis sancti Benedicti Salonis tempore ducum et regum Chroatorum viguisse asserebant. Itaque in eorum scriptis decem abbatiae benedictinae in agro Salonitano pro monachis (monasterium ducis Trpimiri in Rižinice, alterum in Rupofine, S. Moysi aut S. Petri apud flumen Salonitanum, S. Stephani, S. Mariae, S. Michaelis, S. Maximi, S. Petri in Selo, S. Nicolai, S. Andreae) et una pro monialibus (S. Mariae) recensitae occurrunt.

Praesentis vero articuli auctor loco undecim unam tantum abbatiam eamque a duce Trpimiro in Rižinice medio saec. IX fundatam et a quodam rege ad ripam fluminis Salonitani medio saec. X translata exstitisse probare nititur. Immo illud primum monasterium a Trpimiro erectum iuxta regulam s. Benedicti ordinatum fuisse supponit quidem, quod tamen demonstrari non posse fatetur. In fine, illam quoque unicam abbatiam, et in Rižinice et ad ripam fluminis, in territorio reapse ad oppidum Clisium pertinente, non vero in agro Salonitano stricte sumpto iacuisse observat.

In insula fluminis Salonitani regina Helena medio saec. X fecit aedificare S. Mariae et S. Stephani ecclesias, apud quas regulares ex illa abbatia ad tempus adhibiti regum sepulcra custodiebant et officiorum ministeria exercebant.

Rimska Salona se vrlo rano upoznala s kršćanskim monaštvom. I prvi njezini biskupi su vjerojatno pripadali monaškom ili, kako se ispočetka govorilo, asketskom staležu. Tako je u aktima biskupa-misionara i mučenika Venancija (oko 250 — oko 257. god.) — za koja neki drže da se odnose na solinskog biskupa toga imena — ostalo zabilježeno da je on živio u samostanu Sv. Kuzme i Damjana¹. Isto tako se za istaknutoga solinskog biskupa Hezi-hija (405—4265) kaže da je bio monah². Svakako je sigurno da su u njegovo doba i na području njegove jurisdikcije djelovali domaći monasi i to ne sporadično. Iz reskripta, naime, pape Zosima (418. god.) doznajemo da je Hezi-hije pitao papu, kako se ima vladati prema onima monasima koji su se žurili da što prije budu zaređeni za svećenike³. Neki misle da se među redovnike ima ubrojiti i prvi salonitanski nadbiskup Stjepan (510—527)⁴.

U Saloni je 530. godine održan pokrajinski crkveni sabor koji se — ako su mu spisi autentični — osvrće i na samostanske predstojnike te im zabranjuje trčkarati naokolo i bez prave potrebe ostavljati samostan⁵.

Utvrđeno je također da je blizu staroga Solina malo prije nego što je bio razoren — dakle koncem VI ili početkom VII stoljeća —, postojao samostan do cemeterijalne bazilike u Crikvini. Ondje je, naime, nađen natpis nekoga

1. FARLATI, *Illyricum Sacrum* I, 570 — Veneziis 1751

2. FARLATI, n. dj. II, 71-72; COLETI G., *Accessiones et correctiones all'Illyricum Sacrum del P. D. Farlati*, 22 — Spalato 1909

3. HURTER H., *Sanctorum Patrum opuscula selecta* XVIII, 137 — Oeniponte 1872

4. FABIANICH P. DONATO, *La Dalmazia ne'primi secoli del cristianesimo*, 281 — Zora 1874

5. *Thomae Archidiaconi Historia Salonitana* (digessit Dr. F. Rački), 14 — Zagrabiae 1894; *SISIC FERDO, Priručnik izvora hrvatske historije I*, 156, 159 — Zagreb 1914

Petra monaha koji je služio u onoj crkvi⁶. Za drugi, ovome suvremeni i slični samostan, tvrdi arhitekt Dyggue da se nalazio poviše Solina u Rižinicama, na mjestu gdje je kasnije knez Trpimir podigao svoju zadužbinu⁷. — Temelji, ostaci i položaj ovih dvaju građevinskih kompleksa u neposrednoj blizini velikoga grada ponešto osvjetljaju, kao rijetki primjeri iz onoga vremena, strukturu predbenediktinskoga monaštva u našim stranama. Kažu nam da su stanovnici tih malenih, obrambenim zidovima i kulama utvrđenih cenobija obrađivali zemlju i živjeli, uglavnom, od poljoprivrede i vrtljarstva⁸.

O redovničkom životu žena u metropoli rimske Dalmacije izvješćuje nas posljednji datirani natpis što se našao među solinskim ruševinama. To je epitaf sa razbijenoga sarkofaga srijemske opatice Ivane, koja je pred najezdom Avara bila pobjegla iz Sirmiuma u Salonu i ovdje umrla 612. godine ili, kako se drži, oko dvije godine prije propasti ovoga grada⁹.

Sam nadgrobni natpis ne kaže je li Ivanin samostan bio u Srijemu ili u Solinu, drugim riječima, je li ona na nadgrobnoj ploči nazvana *abbatissa Sermensis* zato što je rođena, ili zato što je opatovala u Srijemu. Međutim, iz podataka samoga natpisa ipak se daje zaključiti da je samostan opatice Ivane bio u Solinu, i da je ona samo podrijetlom bila Srijemkinja. Umrla je, naime, u četrdesetoj godini života i trideset godina nakon što je njezin grad Sirmium bio osvojen od Avara (Sirmium je pao 582. god.). Prema tome je morala ostaviti Srijem kad joj je bilo deset ili još manje godina, a kao takvo dijete nije mogla biti nadstojnica samostana u svojem rodnom mjestu.

Ivanin je epitaf nađen na istok bazilike, na položaju zvanom Manastirine. U samoj pak bazilici nađen je jedan drugi, ali krnji natpis s riječju *abbatissa*. Ne znamo je li i na onom mjestu bio kakav manastir, ali je pučka tradicija sigurno vjerovala da jest, kada mu je ruševine prozvala Manastirima¹⁰.

Nas međutim ovdje zanimaju benediktinske opatije u starokršćanskom Solinu. Što dokumenti, a što naši ugledni historijski pisci nabrojili su u Solinu, za vrijeme hrvatske domaće dinastije, deset muških samostana. To bi bili: Trpimirov u Rižinicama, drugi u Ropotini, pa Sv. Stjepana, Sv. Marije Sv. Mihovila. Sv. Petra u Selu, Sv. Maksima, Sv. Mojsija, Sv. Nikole i Sv. Andrije. Ovima su neki dodali jedanaesti, ženski samostan Sv. Marije.

Možda ne će biti na odmet ako ovim člankom pokušamo utvrditi jesu li zapravo sve ovo bile benediktinske opatije, i jesu li se sve one nalazile na području Solina. Svako od nabrojanih mjesta ispitat ćemo posebno, i to redom kako smo ih naveli. Preskočivši rješavanje svih ostalih problema i ostavivši po strani kasniju povijest ovih mjesta, zabavit ćemo se jedino pitanjima postojanja, ubiciranja i benediktinskog karaktera navedenih zadužbina.

6. BULIĆ F., *I titoli di dedica delle basiliche urbane ed extraurbane di Salona* (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XLVII—XLVIII (g. 1924—1925), 12-16

7. KATIĆ DR LOVRE, *Solin od VII do XX stoljeća* (posebni otisak iz »Priloga povijesti umjetnosti u Dalmaciji« br. 9., str. 12 — Split 1956

8. EJNAR DYGGUE, *History of salonitan christianity*, 62-63 — Oslo, London, Leipzig, Paris, Cambridge Mass 1951

9. *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXIX* (g. 1906), 297-303

10. BULIĆ F. u *Bullett. di archeol. e stor. dalm.* VI (g. 1883), 18; *XXIX* (g. 1906), 162

1. Knez Trpimir (845—856), u ispravi što je 4. ožujka 852. godine izdao u Bihacima, pripovijeda kako je sagradio samostan i u nj doveo čete braće (c a t e r v a s f r a t r u m), da ga marljive molitve redovnika oslobode od grijeha¹¹.

Za nekoliko posljednjih stoljeća bilo se potpuno zaboravilo gdje se nalazila ova kneževska zadužbina, pa se Rački domišljao da je to mogla biti opatija Sv. Stjepana pod Borovima kod Splita¹², a Milinović je istovetovao sa Sv. Petrom od Klobučca pod Bihacima¹³. — Međutim je 1891. godine u položaju Rižinice, desno od tadašnje glavne ceste Solin-Klis, uz početak Kliškog polja na stepenastom obronku brda Kozjaka, slučajno nađen ulomak crkvene pregrade od kamena s natpisom *Pro duce Trepime(ro)*.¹⁴

Tu su kasnije Bulić i Dyggve u nekoliko navrata sistematski kopali i otkrili jednobrodnu baziliku s polukružnom apsidom i predvorjem. Ta je bazilika bila sagrađena ili, vjerojatnije, preuđesena za samostansku crkvu. Na tu svrhu ili namjenu upućuju brojna kamena sjedala i položaj oltarske pregrade, koja je tako bila postavljena da je veliki dio crkvenoga prostora pridržala za kler ili monaški kor¹⁵. Do crkve su nađeni također ostaci zidova samostanske zgrade, u kojoj se nekada moglo dosta udobno stanovati.

Zbog svega, što smo ovdje naveli, naši historičari danas svi postavljaju onaj Trpimirov samostan u Rižinice i većinom prihvaćaju da je bio benediktinski, jer onda zapadna Evropa gotovo nije ni poznavala drugih redovničkih pravila uz ono svetoga Benedikta. Jedni nagađaju da je knez prve monahe u Hrvatsku pozvao s Monte Cassina, a drugi, da ih doveo iz nekoga franačkog samostana. Hrvatska je, naime, onda priznavala franačku vrhovnu vlast, a Trpimir se mogao dobro upoznati s benediktincima na svojim službenim putovanjima u Furlaniji gdje je bio njihov gost i, po svojoj prilici, primljen u njihovu molitvenu zajednicu on i njegova obitelj¹⁶. Katić je dokazivao da je znameniti benediktinac Gottschalk, koji je neko vrijeme živio na Trpimirovu dvoru, mogao nagovoriti kneza neka pozove benediktince u svoju zemlju¹⁷.

Prema Baradi bi, naprotiv, izraz *c a t e r v a s f r a t r u m* nekako upućivao na uređenje istočnih monaha koji su bili podijeljeni u više skupina¹⁸. Još prije, Luka Jelić je tvrdio da je ovo bio samostan istočnih akoimeta¹⁹.

Neki su mišljenja da je Trpimir zadužbinu u blizini svojega dvorca, koji se nalazio u Klisu, posvetio sv. Petru, jer je Petar bilo ime njegova kuma, splitskoga nadbiskupa koji mu je pomogao urediti crkvu, i jer se tako zvao

11. RACKI DR FR., *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*, 3—6 — Zadarabiae 1877

12. RACKI, *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća* (Rad Jugosl. akademije LXXIX (g. 1886.), 166

13. MILINOVIĆ S., *Sollnski s. Petar*, u *Viestniku hrvatskoga arkeološkoga društva VI* (g. 1884), 44; VII (g. 1885), 77-82

14. BULIĆ u *Bullett. di archeol. e stor. dalm. XIV* (g. 1891), 84; Isti, u *Viestniku hrv. arkeol. dr. XIV* (g. 1892), 56

15. KATIĆ DR LOVRE, *Vođa po starohrvatskom Solinu*, 24 — Split 1939

16. O imenima Trpimira i sina mu Petra zapisanima na rubovima čedadskog evanđelija sr. Cronia Arturo, *Revisione dei nomi slavi nell'antico Codex Aquileiensis* u »Studi Aquileiesi«, 357-371 — Aquileia 1953

17. KATIĆ DR LOVRE, *Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira*, 21-22 — Zagreb 1932

18. BARADA DR MIHO, *Dvije naše vladarske isprave* (Croatia sacra XIII i XIV, 25 — Zagreb 1937)

19. JELIĆ DR L., BULIĆ FR. i RUTAR S., *Vogja po Spijetu i Solinu*, 41 — Zadar 1894

Trpimirov sin, a možda je Petar bilo i drugo, kršćansko ime samoga Trpimira²⁰.

2. Krsto Stošić je razlikovao samostan u Rupotini niže Klisa, što ga je tu na svojem dvorcu osnovao ban Trpimir oko 850. godine, od drugoga samostana, koji je nosio ime sv. Petra, u Rižinama u Solinu, a koji se spominje 852. godine²¹.

Ovakvo Stošićevo postavljanje dvaju različitih samostana je pogrešna reduplikacija Trpimirove zadužbine u Rižinicama, jer se Rižinice nalaze u Rupotini.

3. Splitski arhidakon Toma je zabilježio u povijesti solinsko-splitske nadbiskupije da je hrvatska kraljica Jelena sagradila u Solinu crkvu Sv. Stjepana, da je bogato opremila i darovala splitskoj biskupiji, da je u atriju ove bazilike bio pokopan uzvišeni muž kralj Krešimir uz mnogo drugih hrvatskih kraljeva i kraljica, te da je ta crkva Sv. Stjepana zajedno s crkvom Sv. Marije iz poštovanja prema kraljevskim grobovima bila privremeno predana nekim redovnicima koji su u obim crkvama vršili svakidašnje bogoslužje.²²

Farlati je napisao da je do crkve Sv. Stjepana u Solinu bio neko vrijeme benediktinski samostan²³. Isto tako Kukuljević²⁴, Klaić²⁵, Viktor Novak²⁶, Katić²⁷ i neki drugi, dok je Rački, koji je najprije bio uvjeren, da je kod Sv. Stjepana bila opatija²⁸, kasnije o tom sumnjao.²⁹

Ima ih koji postavljaju mogućnost da je kraljica Jelena predala svoju zadužbinu nekoj osobitoj vrsti redovnika, koji su, podijeljeni u tri ili u više skupina, dan i noć naizmjenice i bez prekida molili. Njih je, koliko se zna, na Istoku osnovao opat Aleksandar (oko 400. god.), i oni su se, kako smo već spomenuli nazivali grčkim imenom akoimeti (akoimetoj = bez sna, neumorni, vječni).³⁰ Ali moramo kazati da je način neprekidnoga bogoslužja preko tri ili više susljednih smjena ili korova bio poznat — i u Trpimirovo doba i kasnije — također zapadnim monasima i koludricama. Takvih je bilo u Irskoj, a takvima su i franački vladari povjeravali svoje zadužbine.³¹

20. ŠIŠIĆ FERDO, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 332 — Zagreb 1925; KATIĆ DR LJOVRE, *Marginalia za topografiju starohrvatskog Solina* (List biskupije splitsko-makarske 1938, 135) — Katić je kasnije sastupao mišljenje, da Trpimirov samostan nije bio posvećen sv. Petru, već nekom drugom svecu (Solín, 10).

21. ŠTOŠIĆ KRSTO, *Benediktinke u Šibeniku* (Croatia sacra VII, 4 — Zagreb 1934)

22. THOMAE ARCHIDIAC., n. dj., 55; RACKI, *Documenta*, 213, 486—487

23. FARLATI, n. dj. III, 50

24. KUKULJEVIĆ u Radu Jugosl. akademije LXXXI (g. 1886), 6

25. KLAJČ VJEKOSLAV, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati II*, 97 — Zagreb 1881

26. NOVAK dr VIKTOR, *Scriptura Beneventana*, 9 — Zagreb 1920

27. KATIĆ, *Vođa*, 10

28. RACKI u *Starinama Jugosl. akad.* VII (g. 1875), 162

29. RACKI u *Radu Jugosl. akad.* LXXIX, 164—165

30. SENC STJEPAN, *Grčko-hrvatski rječnik*, 28 — Zagreb 1910; *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon I*, col. 381 — Freiburg im Breisgau 1882

31. *Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti in saeculorum classes distributa* (collegerunt D. Lucas d'Achery et D. Ioannes Mabillon), saec. IV, pars II, pag. LXXV—LXXX; *Acta Sanctorum Bolland.* Febr. t. III, 102; DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis I*, 72 — Nior 1883—1887; MONTALEMBERT (Le comte de), *Les moines d'occident depuis saint Benoît jusqu'à saint Bernard II*, 485—486 — Paris 1867—1868; HEIMBUCHER Dr MAKS, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche I*, 142 — Paderborn 1907; *Studien über die Klöster des Mittelalters*, 171 — Regensburg, Newyork, Cincinnati 1867; SCHMITZ PHILIBERT, *Histoire de l'ordre de saint Benoît II*, 341 — Maredsous 1948

4. Splitski arhiđakon Toma je napisao, kako smo malo prije naveli, da je kraljica Jelena podigla i opskrbila u Solinu crkve Sv. Stjepana i Sv. Marije, te da su one bile privremeno predane nekim redovnicima koji su u njima obdržavali neprekidnu službu božju³². Nekada se držalo da je ova Jelena bila žena kneza Mislava, pa da su crkve bile sagrađene oko 830. godine. Međutim, Bulić na Gospinu Otoku otkopao je trobrodnu baziliku Sv. Marije i u njenu predvorju, dne 26. kolovoza 1898. godine, našao poluizgorene ostatke kamenoga natpisa s pročelja sarkofaga kraljice Jelene, žene kralja Mihajla Krešimira II, koja je ondje bila sahranjena 975. godine³³.

Do te crkve spominje se i samostan. Tako 1338. godine splitski franjevci unajmljuju neku zgradu kod kuće samostana Sv. Marije Solinske³⁴. Farlati drži, da je u Solinu bio posebno uređeni benediktinski samostan Sv. Marije, koji on razlikuje od drugog uređenog samostana Sv. Stjepana³⁵. S Farlatijem se slažu Klaić³⁶, Viktor Novak³⁷ i Grga Novak³⁸. Kod iste Sv. Marije u Solinu postavljaju samostan također anonimni pisac rukopisne građe u biblioteci Garanjin-Fanfonga u Trogiru³⁹, Kukuljević⁴⁰, Bulić⁴¹ Kržanić-Barač⁴², Milinović⁴³ i Stošić⁴⁴.

Rački je najprije tvrdio da su benediktinski samostani Sv. Stjepana i Sv. Marije sahranilišta umrlih ostataka hrvatskih vladara, ali je kasnije napisao da nije izvjesno da su uz solinske crkve Sv. Stjepana i Sv. Marije u XI stoljeću bili samostani⁴⁵. Šišić je naprotiv prije držao da su to bile samo crkve⁴⁶, a poslije, da su kod njih bila dva kraljevska samostana⁴⁷.

Najveći je dio ovih kombinacija o dvama samostanima izražen, kada se još nije znalo gdje se zapravo nalazila crkva Sv. Stjepana i koliko je ona bila daleko od crkve Sv. Marije. Kada je još Marun mogao tražiti grobnice hrvatskih kraljeva u atriju crkve na Manastirinama, a Jelić i Šišić smjeli ubicirati i crkvu i samostan solinskog Sv. Stjepana na jedva pristupačnom mjestu u mosorskoj litici, nad samim vrelom rijeke Jadr⁴⁸. Drugi su pak istu crkvu nalazili i dalje od Solina: u Splitu, Kaštelima i Poljicima⁴⁹.

32. THOMAE ARCHIDIAC., n. dj., 55; RACKI, *Documenta*, 486

33. RACKI, *Documenta*, 487; BULIĆ u *Bullett. di archeol. e stor. dalm.* XXII (g. 1899), 222—229; BULIĆ u *Vjesn. hrv. arheol. dr. N. S. V.* (g. 1901), 201—227; BULIĆ-KATIĆ, *Stopama hrvatskih vladara*, 74—76 — Zagreb (bez godine)

34. SMICIKLAS, *Codex diplomaticus X*, 432—433

35. FARLATI, n. dj. III, 50

36. KLAJČ, n. dj. II, 97

37. NOVAK V., *Script Benev.*, 9

38. NOVAK GRGA, *Povijest Splita I*, 378 — Split 1957

39. RACKI, *Documenta*, 487

40. KUKULJEVIĆ u *Radu Jugosl. akad.* LXXXI, 6

41. BULIĆ, *Izvjestaj o crkvi sv. Marije od Otoka*, u *Vjesniku hrv. arh. dr. N. S. V.* (g. 1901), 214

42. KRŽANIĆ I. i BARAČ JOS., *U koljevci hrvatske povjestnice*, 57 — Zagreb 1907

43. *Izješće hrv. arkeološkoga društva za god. 1885.*, 3, u *Viestniku hrv. ark. dr VIII* (g. 1886)

44. STOSIĆ, n. dj. VII, 4

45. RACKI u *Radu Jugosl. akad.* XXVI, 173; *Isti*, u *Viencu 1876.*, 211; *ISTI*, *Nutarnje stanje* (Rad LXXIX, 164—165)

46. ŠIŠIĆ FERDO, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 51, 52 — Zagreb 1920

47. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata*, 662

48. KATIĆ, *Solin*, 18

49. KATIĆ LOVRE, *Zadužbine hrvatske kraljice Jelene na Otoku u Solinu* (Rad Jugosl. akad. CCCVI, 201)

Međutim, jer je 1930. iskapanjem utvrđeno da su crkve Sv. Marije i Sv. Stjepana dvojne bazilike⁵⁰, ne čini nam se više mogućim tvrditi da su ove dvije crkve, koje su bile položene gotovo paralelno jedna tik do druge na malenom otočiću blizu ušća rijeke, imale svaka svoj monaški cenobij. Mogla je ovdje postojati samo jedna redovnička kuća, u kojoj su stanovali monasi. Nego, kako su ljudi iz te kuće vršili službu božju u dvjema crkvama, nazivala se ona imenom sada jedne, a sada druge crkve. Temelji zgrada te redovničke crkve, ili toga samostana, bili su pred nekoliko godina samo djelomično otkriveni, ali nisu sistematski istraženi, nego ponovno zasuti zemljom.

5. Luka Jelić je vjerovao da su dva bugarska kneza 997. godine podigla opatiju Sv. Mihovila u Solinu, na mjestu zvanom Aptovača⁵¹. To se Jelićevo vjerovanje osnivalo na nekoliko isprava što su bile prerađene ili loše prepisane u XIII stoljeću. Prema tim ispravama neki knez Pinčo, protjeran sa svojim rodom iz Bugarske, došao je u Hrvatsku. Dozvolom hrvatskog kralja Držislava Pinčo i njegov rod su, navodno, sagradili crkvu Sv. Mihovila kamenjem izvađenim iz zidova nekadašnjeg rimskog amfiteatra u Solinu. Zadužbina je Pinčeva roda posjedovala više zemalja po splitskom polju, a crkvom Sv. Mihovila morao je upravljati svećenik ili monah iz toga roda, kada ih bude⁵².

Uistinu negdje u susjedstvu amfiteatra nalazila se crkva koja se u XIV stoljeću zvala *sancti Michaelis de Arena*⁵³. Danas joj više nema traga, a ne zna joj se ni za točan položaj. O navodnoj pak opatiji nema nigdje ni kakva spomena, niti je itko, bilo prije bilo poslije Jelića, napisao da je do solinskoga Sv. Mihovila bio kakav samostan. Jelića je sigurno zavela u sumnjivom dokumentu ona odredba prema kojoj je imao crkvom upravljati kao njezin kapelan prvenstveno misnik ili monah iz Pinčeva roda, ako se i kada se u tom rodu nađe koji svećenik ili redovnik.

6. Kukuljević je tvrdio da se opatija Sv. Petra u Selu, koja se drugim imenom zvala samostan Sv. Petra Gumajškoga, dizala iznad Solina⁵⁴, a Šimun Milinović da je ona ležala na solinskom polju i to na položaju gdje su nekakve ruševine što ih narod zove *Bedemi*, te da je njezina crkva bila kru-nidbena bazilika kralja Tomislava⁵⁵. Istu zadužbinu je i Rački smještao kod Solina (*prope* ili *ad Salonam*).⁵⁶

Sva ova ubiciranja su bila potpuno pogrešna, jer je Petar Kaer uspio pronaći njezino pravo mjesto dosta daleko od Solina. On je naime dokazao da je Splitsčanin Petar, sin Crnoga ili Gumaja, sagradio svoju zadužbinu nekoliko metara na istok današnje crkve Sv. Petra u Primorskim ili Donjim Po-

50. KATIĆ, *Solin*, 24—25, 27

51. JELIĆ-BULIĆ-RUTAR, n. dj., 41

52. RACKI, *Documenta*, 23—24, 28—31; FARLATI, n. dj., 110—114; KATIĆ, *Solin*, 35—36

53. SMICIKLAS, *Cod. dipl.* IX, 437

54. IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Codex diplomaticus I*, predgovor VII — Zagreb 1874; ISTI, u *Radu Jugosl. akad.* LXXXI, 6

55. MILINOVIĆ, u *Viestniku hrv. arkeol. društva* VI, 46; *Salonitana et Spalatensia varia* IV fol. 27' (rukopis iz 1905. godine u Državnom arhivu u Zagrebu, a prijepis kod Konzervatorskoga zavoda u Splitu)

56. RACKI, *Documenta*, pag. VI, VII

ljicima, na istočnoj granici srednjovjekovnog splitskog polja, u Jesenicama, između Krila i Dugoga Rata, u predjelu blizu mora, što se danas zove Supetar (ili po narodnom govoru Sumpetar)⁵⁷.

Poslije Kaerova otkrića, a pred prvi svjetski rat, Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti »Bihać« kopalo je na tom mjestu, pa je osim crkve iz XIV stoljeća našlo i ostatke prvotne trobrodne bazilike, koju je bio podigao spomenuti Petar Splitsanin, po svoj prilici, nad temeljima starokršćanske crkve⁵⁸.

Ovu lokaciju još bolje utvrđuje epitaf sa sarkofaga utemeljitelja zadužbine Sv. Petra u Selu. Ploča s tim natpisom našla se u Jeseničkom Supetru gdje je jedan njezin dio dugo vremena služio kao oltarna ploča. Napokon je — prema kartularu Gumajske opatije koji se čuva u riznici splitskog katedralnog kaptola — proučena topografija zemalja iz najbliže okolice crkve i samostana, pa je poslije toga postala suvišna svaka diskusija o pitanju položaja ove zadužbine⁵⁹.

Dakle, iz popisa solinskih opatija moramo svakako brisati i Sv. Petra u Selu, jer je njezino sijelo u zračnoj crti bilo barem trinaest kilometara udaljeno od Solina. Jedina veza Gumajske zadužbine s ovim mjestom bila je neka zemlja nad Solinom što je ona posjedovala, i neki položaj u Solinu na kojemu je Petar Splitsanin bio uredio mlin za svoje monahe.⁶⁰

7. Šimun Milinović je mislio da je i Sv. Maksim bio jedna od brojnih solinskih opatija.⁶¹

U kartularu opatije Sv. Petra u Selu što smo ga malo prije spomenuli čita se kako je utemeljitelj te opatije kupio neke vinograde ispod crkve Sv. Maksima pred monahom Paulinom i pred ostalim monasima. Odmah zatim u istom kartularu slijedi da je opat sa svim svojim monasima bio prisutan, kada je utemeljitelj Petar kupio polovinu vinograda in Bresti. Napokon, neposredno iza ovoga pripovijeda se kako su na Petrovoj kupnji vinograda ispod Sv. Marije svjedočili svi monasi⁶².

Upravo prva od ove tri vijesti navela je Milinovića te je stvorio opatiju Sv. Maksima i ubicirao je blizu Solina. Njegova je postavka potpuno netočna jer je na svim trima citiranim mjestima govor o monasima iz zadužbine Sv. Petra Gumajskog u Poljicima za koju je, kako smo već vidjeli, Milinović pogrešno držao da je bila blizu Solina.

Malena crkvice Sv. Maksima o kojoj je ondje govor a kod koje nikada nije postojao nikakav samostan, diže se još i danas u Poljicima na sljemeni brda Mosora, na visini od 508 metara. U njoj se nalaze dvije ploče sa starohr-

57. KAER POP PETAR, *Dvije opatije: Sv. Petra Gumajskog i sv. Stjepana de Pinis* (prilog časopisu »Bulet. di archeol. e stor. dalm.« XIII, 33 — Spljet 1890)

58. BULIĆ, u *Bulet. di archeol. e stor. dalm.* XL—XLII (g. 1917—1919), 101—102; BULIĆ-KATIĆ, *Stopama hrv. nar. vladara*, 98; KARAMAN LJUBO u *Životu s Crkvom V*, 161 — Hvar 1939

59. VIKTOR NOVAK — PETAR SKOK, *Supetarski kartular* — Zagreb 1952

60. RAČKI, *Documenta*, 132; NOVAK-SKOK, n. dj., 218—219 (33—36)

61. S. MILINOVIĆ, u *Viestniku hrv. ark.* VII (g. 1885), 78

62. RAČKI, *Documenta*, 133; Novak-Skok, n. dj. 225 (84—86)

vatskim ukrasom. Crkvicu Poljičani zovu Sumaksim, Sukmasin, Sukmas i slično⁶³.

Kao što je tvrdnja da se Sv. Petar Gumajski nalazio u Solinu kriva, jednako je kriva i bez temelja pretpostavka da je jedan samostan Sv. Maksima postojao na solinskom području, pa danas ona nema ni jednog branitelja.

8. Hrvatski knez Stjepan (kasniji kralj Stjepan II) ušao je 1078. godine u samostan Sv. Stjepana kod Splita. Tom prigodom je darovao sustjepanskom samostanu dva polja u prisutnosti tadašnjeg kralja Zvonimira, kraljice Lepe, kraljevića Radovana, papina legata kardinala Petra, splitskog nadbiskupa Lovre, hrvatskog biskupa Grgura, opata Sv. Bartula Ivana te opata Sv. Mojsija Ursona⁶⁴. Iste godine ponovno se nalazi ovaj opat Urson među svjedocima u još jednom dokumentu spomenutog samostana Sv. Stjepana⁶⁵.

Kralj Gejza II potvrdio je 1158. godine splitskoj nadbiskupiji crkvu Sv. Bartula u Kninu i samostan Sv. Stjepana i Sv. Mojsija u Solinu⁶⁶. Postojao je, dakle, u Solinu u XI i XII stoljeću samostan Sv. Mojsija.

Ni za ovaj samostan se dugo nije znalo gdje se nalazio. Ponovno je otkriven njegov zaboravljeni smještaj istom 1931. godine kada je društvo »Bihać« otkopalo ranoromaničku pravokutnu baziliku na tri lađe u položaju Šuplje crkve, blizu rijeke Jadr. Pločnik otkopane bazilike je danas dva metra ispod razine rijeke.

Ova je crkva bila podignuta u XI stoljeću na ruševinama starije i veće starokršćanske cemeterijalne bazilike. Katić — po čijim su se uputama i vršila otkopavanja na ovome mjestu — misli da je zadužbinu Sv. Mojsija kao kraljevski samostan ustanovio kralj Petar Krešimir IV. Katić je nadalje uvjeren da je ova crkva Sv. Mojsija isto što i crkva Sv. Petra krunidbena bazilika kralja Zvonimira⁶⁷, jer je osim Sv. Mojsija — čije se ime našlo na fragmentu mramorne oltarne pregrade — bila posvećena još i Apostolskomu Prvaku kao glavnome titularu. U njezinim se naime ruševinama otkrio i tugurij iste oltarne pregrade s natpisom u kojemu se zazivlje sv. Petar.⁶⁸

Mišljenju da je ovdje bio okrunjen Zvonimir pogoduje također činjenica da je ovo, među svima dosada poznatim, najveća (26,30×13,60 m) i najljepša hrvatska crkva iz XI stoljeća, i da se opat Sv. Mojsija nalazio u pratnji kralja Zvonimira.⁶⁹

63. Vjesnik za arheol. i histor. dalmatinsku XLV (g. 1922), 200; Dr LOVRE KATIĆ, JOS ŽIVI SVJEDOCI HRVATSKE PROŠLOSTI (Hrvatska Smotra, 232 — Zagreb 1943); Novak-Skok, n. dj., 71—72

64. RACKI, *Documenta*, 119—120

65. RACKI, *Documenta*, 121

66. FARLATI, n. dj. III, 179; SMICIKLAS, n. dj. II, 87

67. Sačuvana vijest da se Zvonimir krunio u solinskoj bazilici Sv. Petra bila je povodom da su naši historijski pisci tu baziliku stavljali na tri različna mjesta: Milinović na mjesto nekih Bedema (Vjestnik hrv. ark. dr. VI, 46), Bulić u Gradinu (Krunidbena bazilika kralja Zvonimira, u Zborniku kralja Tomislava, 446—450 — Zagreb 1929), a Katić u Šuplju crkvu (Solin, 31—35). Osim toga Katić brani hipotezu da su se i drugi hrvatski kraljevi krunili u Solinu i to u crkvi Sv. Marije na Otoku (Solin, 207—208).

68. KATIĆ, *Solin*, 31

69. KATIĆ, *Voda*, 17, 20; ISTI, *Hrvati za narodnih kraljeva* (Znanje i radost I, 418); ISTI, *Topografske bilješke solinskog polja* (Vjesnik za arheol. i histor. dalm. LII (g. 1950), 79, 82)

Sv. Mojsija smatraju benediktinskom opatijom Kukuljević⁷⁰, Rački⁷¹, Karaman⁷³, Klarić⁷⁴ i Stošić⁷⁵. Nadalje neki hoće da je u zadnjim sačuvanim riječima onoga natpisa na luku crkvene pregrade — *a r e v (e r e n d o) M o y s e s f a m (u l o) t u o* — spomenut opat samostana, i da se on zvao Mojsije. Opatiju Sv. Petra ili Sv. Mojsija, kao bivšu kraljevsku zadužbinu, dobila je po odlasku monaha nadbiskupska crkva u Splitu⁷⁶.

9. U aktima pokrajinske sinode dalmatinsko-hrvatskih biskupa i opata koja je održana 1095. godine u Zadru, navodi se među opatima koji su joj prisustvovali i Petar, opat Sv. Nikole, ali bez oznake mjesta⁷⁷. Kukuljević je tvrdio da je u onim sinodalnim spisima pod navedenim imenom Sv. Nikole označen benediktinski samostan toga naziva u Solinu⁷⁸, ali nije nigdje zabilježio na temelju čega je došao do toga zaključka.

Rački o istom samostanu nije znao ništa kazati, ni o njegovu postanku ni o njegovu mjestu. Sa svim tim zaključuje da bi on onoga opata Petra pripisao crkvi Sv. Nikole ili Sv. Teodora, za koju isprava o posjedima splitske nadbiskupske menze iz 1397. godine tvrdi da se nalazi u Solinu blizu mora.⁷⁹

Drugi su pisci opatiju Sv. Nikole kojoj je bio opat onaj Petar, primjenjivali raznim mjestima. Tako je Šišić držao da se ona vijest odnosi na osorski samostan Sv. Nikole⁸⁰, a Franjo Radić⁸¹ i Mate Klarić⁸² da je spomenuti opat bio predstojnik Sv. Nikole de Portu pred Šibenikom.

Osim navedenih mjesta mogli bi doći u kombinaciju još Sv. Nikola u Omišlju na otoku Krku i Sv. Nikola u Otočcu s Bašćanske ploče, kada ne bi bilo veliko pitanje jesu li ova dva glagoljaška samostana tako rano bila prihvatila benediktinsku regulu i jesu li oni imali pravo i dužnost slati svoje opate na dalmatinske pokrajinske sinode.

Problem ostaje neriješen, ali se nama čini najvjerojatnijim da se onaj podatak sa zadarske sinode odnosi na samostan Sv. Nikole pred gradom Šibenikom. Budući da danas nitko više ne traži odgovor na gornje pitanje u Solinu, možemo mirne duše iz popisa solinskih opatija brisati i navodni samostan Sv. Nikole.

10. Riceputijev indeks benediktinskih samostana u Iliriku navodi *s a n c t i A n d r e a e m o n a s t e r i u m d e S a l o n a*⁸³.

Također izvješće o generalnoj vizitaciji splitskoga nadbiskupa Cosmija od 1682. godine spominje da je nekada bio blizu Splita samostan Sv. Andrije,

70. KUKULJEVIĆ u Radu Jugosl. akad. LXXXI, 6

71. RAČKI, u Starinama VII, 162; ISTI, u Viencu g. 1876., 211; ISTI, u Radu Jugosl. akad. LXXIX,

72. KLAIC, n. dj. II, 97

73. KARAMAN, u Životu s Crkvom V, 176

74. KLARIĆ, u Životu s Crkvom V, 176

75. STOŠIĆ, n. dj. VII, 4

76. GRGIN A., Istraživanja starohrvatskih spomenika po splitskoj okolici, 11—12 (Separat iz Narodne Starine XII br. 2 — Zagreb 1935)

77. RACKI, Documenta, 159

78. KUKULJEVIĆ, u Radu Jugosl. akad. LXXXI, 6

79. RACKI, u Radu Jugosl. akad. LXXIX, 153, 165, 166; ISTI, Documenta, 532

80. ŠIŠIĆ, Povijest Hrvata, 614

81. Starohrvatska Prosvjeta III, 156 — Knin 1897

82. KLARIĆ, u Životu s Crkvom V, 108

83. Monasticon Illyricanum, fol. 94 (u zborniku Anecdota Illyrica kod Muzeja grada Šibenika)

ali ga nalazi na putu što vodi iz Splita u Solin.⁸⁴ Položaj nekoć, navodno, cva-
tuće benediktinske opatije određenije je naznačen u kratkom prikazu o samo-
stanima splitske biskupije, napisanom na početku XVIII stoljeća, ovim ri-
ječima: Sv. Andrija izvan gradskih zidina (*extra moenia*) blizu grada
do vrata što nose ime *Pistora*⁸⁵.

Ni jedna od navedenih vijesti ne utvrđuje da je postojala benediktinska
opatija Sv. Andrije blizu Splita, a najmanje u Solinu.

11. Bulić je nagađao da se kraljica Jelena koja je sagradila zadužbinu
Sv. Marije u Solinu povukla u samostan od nje ustanovljen kod iste crkve.⁸⁶
Može biti da je to navelo Enciklopediju Leksikografskog zavoda, te je među
ženske benediktinske samostane u Hrvatskoj ubrojila i Sv. Mariju u Solinu.⁸⁷

Međutim, niti za Bulićevo nagađanje niti za Enciklopedijinu tvrdnju nig-
dje ne nalazimo nikakve dokumentirane potvrde. Teško je to prihvatiti i zbog
toga što se benediktinke na području srednjovjekovne hrvatske države utvr-
đuju sigurno istom u XI stoljeću. Osim toga, koludrice su redovito bile usko
povezane s gradovima. Kod nas je bilo gotovo isključeno da bi benediktinke
u srednjem vijeku postojale daleko od gradova, i zbog samoga uređenja žen-
ske zadruge i zbog nesigurnosti života na selu. Barem nam za hrvatske dina-
stije nije poznat niti jedan takav slučaj. U kasnijem srednjem vijeku su se
doduše, benediktinke našle jedan ili drugi put i na selu, ali samo privremeno
ili kao izbjeglice ispred ratnih strahota.

*

Koristeći se navedenim podacima kušat ćemo iznijeti svoje mišljenje o
broju benediktinskih opatija u Solinu.

Sredinom IX stoljeća osnovao je Trpimir, vjerojatno na čast sv. Petru
Apostolu, kneževski samostan u Rižinicama blizu svoje kliške residencije,
malo više od dva kilometra daleko od morske obale. U toj zadužbini, po obi-
čaju onoga doba, vrlo vjerojatno je pokopan njezin utemeljitelj i drugi
hrvatski knezovi iz Trpimirova roda poslije njega.

Sredinom X stoljeća, kada je sigurnost s morske strane porasla a kra-
ljevski naslov i potpuna samostalnost Hrvatske podigli ugled Trpimirovim
nasljednicima, sagradila je Jelena, žena kralja Mihajla Krešimira II, na
Otoku rijeke Jadra crkvu Sv. Stjepana i u njezinu predvorju uredila novi
mauzolej za kraljevski dom. Odmah do te crkve sagradila je još jednu koju
je posvetila Majci Božjoj.

Za svakidašnju službu u objema Jeleninim crkvama koje su sačinjavale
jednu bogoštovnu cjelinu brinulo se nekoliko monaha iz samostana u Rižini-
cama. Budući da novi mauzolej nije bio daleko od Rižinica, nisu uvijek jedni
te isti redovnici u njemu čuvali smrtne ostatke svojih vladara niti su uvijek
isti monasi dan i noć se molili na grobovima kraljeva i kraljica za upokoj
njihovih duša. Prema kanonskim, naime, propisima opat je morao od vremena
do vremena, u ovakvim ili sličnim postajama izmjenjivati monahe, da ni

84. *Visitatio Cosmi*, fol. 17'

85. *Salonitana et Spalatensia*, 14—15

86. *Vjesnik hrv. arheol. dr. N. S. V* (g. 1901), 218

87. *Enciklop. Leksikograf. zavoda I* (g. 1956.), 442; *V* (g. 1961.), 30 — Zagreb

jedan od njih ne ostane trajno izvan opatije u kojoj se zavjetovao provesti čitav život.

Iako je zadužbina na Otoku dobila od kraljice Jelene posebni patrimonij⁸⁸ mislimo da je — barem s obzirom na osoblje u njoj zaposleno — bila podružnica rižiničke opatije. I Rižinice i Otok na Jadru pripadali su kraljevskom dvoru, pa se kraljičina volja jednako vršila u jednoj i drugoj zadužbini.

Sredinom XI stoljeća neki je hrvatski kralj (Petar Krešimir IV?) prenio sjedište opatije svojega doma iz Rižinica u ravno polje na položaj što se danas zove Šuplja crkva. Tu je uz rijeku, dobar kilometar daleko od Trpimirove čedne crkvice, podigao novu, lijepu i veliku baziliku i do nje sagrađio nove zgrade za redovničku obitelj.

Nova crkva je bila sagrađena nad porušenom starokršćanskom koja je vjerojatno bila posvećena Sv. Mojsiju. Na taj način tumačimo zašto se ona i u svakidašnjem govoru i u službenim dokumentima nazivala imenom Sv. Mojsija, premda je kralj na prvom mjestu posvetio Sv. Petru Apostolu, starom titularu prenesene Trpimirove zadužbine. Ime sv. Mojsija ovdje je istisnulo ono sv. Petra onako kao što je ime sv. Kuzme i Damjana malo po malo istisnulo prvotni naslov opatije Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, pošto je bila prenesena na Pašman, ili kao što je ime sv. Nikole istisnulo prvotni naslov opatije Sv. Silvestra na Biševu, pošto je bila prenesena u Komizu.

Predjel Šuplje crkve je Otoku bliži od Rižinica, pa je Sv. Mojsije još tješnije bio povezan sa Jeleninom zadužbinom na Otoku, dapače i potpuno s njom sjedinjen. Jedino tako možemo razumjeti, zašto je kralj Gejza II (1158. god.) odredio istu sudbinu crkvi Sv. Stjepana (zajedno s crkvom Sv. Marije) i crkvi Sv. Mojsije, te zašto u toj odredbi kaže, da je kod obe crkve bio jedan samostan: *monasterium sancti Stephani et sancti Moysi de Salona*⁸⁹.

Kada je pak nestalo hrvatskog vladalačkog doma, nestalo je i monaha u dvorskoj opatiji, pa nadošli ugarski kraljevi predadoše nju i njezinu podružnicu na Gospinu Otoku potpuno i za vječna vremena splitskom nadbiskupu⁹⁰.

Na temelju ovakva razlaganja, mjesto onih jedanaest što muških što ženskih sprijeda pobrojanih samostana, utvrđujemo kod Solina postojanje samo jedne, i to muške opatije. Ovo, uostalom, odgovara ondašnjem običaju u našim stranama i raspodjeli benediktinskih nastambi u Dalmaciji. Nikakav, naime, naš grad, niti na Primorju niti igdje u hrvatskom kraljevstvu nije onda brojio više od jedne monaške opatije, pa ne možemo ni u jednom malenom selu, kakav je bio Solin, tražiti nekoliko takvih eminentnih ustanova, od kojih su se i djelatnost i posjed svake protezali redovito na dosta široko područje oko sebe. Još manje je prihvatljivo da bi jedna te ista vladajuća kuća na udaljenosti od jednoga ili dva kilometra nanizala više istovrsnih a među sobom nezavisnih zadužbina.

A je li i ova jedina opatija Rižinice — Šuplja crkva bila zaista benediktinska? Sudeći prema ondašnjoj općenitoj praksi na Zapadu mislimo da

88. KATIĆ, n. dj., 208—213

89. SMICIKLAS, *God. dipl.* II, 87

90. SMICIKLAS, n. dj. II, 10—11, 47, 5, 87—88, 96

jest, ali za potvrdu toga suda ne posjedujemo niti diplomatskoga niti bilo kojeg drugog direktnog svjedočanstva.

Dodajmo na koncu da se ni ta jedina utvrđena opatija nije nalazila na strogom području Solina, budući da su oba njezina sjedišta, i ono starije u Rižinicama i ono mlađe u Šupljoj crkvi, u srednjem vijeku pripadala Klisu, a i danas još uvijek oba leže na kliškom teritoriju.

Izabrali smo ovdje solinski primjer, jer nas on uvjerljivo osvjeđava da je ne samo naš obični narod u mnogim starim podrtinama lako vidio ostatke legendarnih manastira, nego da su i ugledni i ozbiljni naši historijski pisci, trudeći se na utvrđivanju faktora naše kulturne povijesti, znali uvećavati broj srednjovjekovnih opatija. Ova nas konstatacija ujedno upozorava kako moramo biti vrlo oprezni kada ispitujeemo gdje su se kod nas dizale drevne benediktinske zadužbine i koliko ih je bilo.